

van het werk van de Nederlandse socioloog Hans Derks. Van diens hand verscheen in 2001 de studie *Deutsche Westforschung. Ideologie und Praxis im 20. Jahrhundert*. In Nederland werd dit emotioneel getoonzette en onzorgvuldig onderbouwde boek door de officiële geschiedschrijving vrijwel genegeerd. In Duitsland riep het daarentegen veel, tegenstrijdige — waaronder ook lovende — reacties op, die deels zijn terug te vinden in *Griff nach dem Westen*. Waar Fahlbusch in zijn bijdrage over de *Westdeutsche Forschungsgemeinschaft* constateert dat Derks de Nederlandse wetenschappelijke collaboratie in de context van de *Westforschung* duidelijk heeft aangetoond, noemen Dietz, Gabel en Tiedau diens boek een *Streitschrift*. Zij doen dit mede vanwege de introductie van het begrip *Neo-Westforscher*, waarmee Derks personen aanduidt, die betrokkenen waren bij de na-oorlogse wetenschappelijke uitwisseling tussen Nederland en Duitsland. In reactie op Derks' werk, hopen de een heuse 'Derks-Kontroverse' te voorkomen, schrijven Dietz, Gabel en Tiedau bovendien te hebben afgezien van een 'Gesamtbild in Thesenform'; dit vanuit de overtuiging dat Derks' werk beter beoordeeld kan worden op basis van detailstudies. Niet alleen is dit een nogal empiricistisch standpunt, maar bovendien wordt zo — op indirecte wijze — wel heel erg veel waarde gehecht aan het boek van Derks.

Ondanks de combinatie van een overvloed aan gegevens en de afwezigheid van redactionele resumés en standpunten is *Griff nach dem Westen* een belangrijk boek. Er is voor het eerst aangetoond dat de *Westforschung* een grootschalig en professioneel opgezet wetenschappelijk project is geweest, waarvan het effect — zowel in Duitsland als in de aangrenzende landen van West-Europa — niet onderschat dient te worden. De 1320 pagina's zijn dan ook eerder de opmaat dan het slotakkoord van de discussie over de *Westforschung*.

Martijn Eickhoff

T. J. Rinsema, *Joden in Meppel 1940-1945* (Zutphen: Walburg pers, 2004, 564 blz., €29,95, ISBN 90 5730 287 X).

Het boek opent met de volgende woorden: 'Veel is geschreven over het lot der joden in de Tweede Wereldoorlog.' Ongetwijfeld is dit waar. Het blijft wellicht discutabel of er niet reeds voldoende is gepubliceerd over dit onderwerp. Maar in de vorm van dit boek is er een bijzonder hoofdstuk aan toegevoegd: namelijk de geschiedenis van de joden in Meppel in de Tweede Wereldoorlog. In de loop van het boek wordt duidelijk gemaakt waarom hun geschiedenis in Meppel uitzonderlijk is. Centraal staan de lotgevallen van de joodse families in Meppel (een middelgrote plaats in Nederland) en zo komt de geschiedenis van de jodenvervolgving in Nederland dichterbij de lezer, die zich daarmee gemakkelijker kan identificeren.

Er lijkt sprake te zijn van collectief geheugenverlies bij de inwoners van Meppel, als het gaat om 3 oktober 1942. Op die dag werd het overgrote deel van de 250 joodse burgers die woonachtig waren te Meppel weggevoerd. De auteur geeft op duidelijke wijze antwoord op de vraag hoe de deportatie van de joodse inwoners van Meppel en wat daaraan vooraf ging, heeft kunnen geschieden. Dit heeft zeker niet onopgemerkt kunnen gebeuren, want de maatregelen tegen de joden werden niet bepaald onopvallend uitgevoerd. Registratie, isolatie en roof gevolgd door deportatie en liquidatie waren stappen die onderdeel uitmaakten van een vooropgezet plan. Wat betreft het percentage vermoorde joden ontstijgt Meppel het landelijke en provinciale gemiddelde van 80% met een globale 90%.

Het boek is opgebouwd uit twee delen. Het eerste deel bestaat uit biografieën van alle joden uit

Meppel. De joodse gemeenschap vertegenwoordigde een kleurrijk aspect van de lokale samenleving aldaar. Het tweede deel betreft de chronologische geschiedenis van de gebeurtenissen tussen 1940 en 1945. Centraal staan de volgende thema's: het uitsluiten uit de ambtelijke functies, de roof van joodse eigendommen en de deportatie naar Westerbork, gevolgd door de naoorlogse afwikkeling van de nalatenschap en de trage administratieve verwerking.

Achterin zijn achtereenvolgens een notenapparaat opgenomen dat wordt gevolgd door drie verschillende bijlagen. In de eerste bijlage zijn de persoonsgegevens van de joodse mensen opgenomen en de tweede bijlage bevat een overzicht van de in de Tweede Wereldoorlog vermoorde Meppeler joden, met hierin hun persoonsgegevens, het moment van deportatie en de datum en plaats van overlijden. De derde bijlage bevat een overzicht van inventarissen van de door de Wehrmacht gevorderde joodse woningen. Tenslotte volgt hierop een lijst van gebruikte afkortingen en een fotoverantwoording.

Een zeer goed boek, geschreven door een zeer betrokken en gedreven auteur. Rinsema laat zich kennen als een historicus die zijn bronnenonderzoek heel nauwkeurig heeft gedaan. Verder ondersteunen zwart-wit foto's en enige illustraties het betoog op overtuigende wijze. Het boek vormt een fascinerende bijdrage aan de geschiedenis van de jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog in Nederland en in het bijzonder in Drenthe.

Gwendolyn E. van Essen

H. Renders, *Gevaarlijk drukwerk. Een vrije uitgeverij in oorlogstijd* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2004, 255 blz., €34,90, ISBN 90 234 1430 6).

Ter gelegenheid van haar zestigjarig bestaan heeft De Bezige Bij dit schitterende boek uitgegeven. *Gevaarlijk drukwerk* is echter meer dan een fraai jubileumboek. Het is allereerst een zeer volledige en minutieus gedocumenteerde geschiedschrijving van de uitgeverij, die allerlei nieuwe feiten toevoegt aan wat ons reeds bekend was uit werken van onder anderen Richter Roegholt, Dirk de Jong en Wim Wennekes. Bij dit historisch overzicht is ook de fondscatalogus opgenomen van uitgaven in oorlogstijd en te verschijnen boeken in 1946.

Het tweede deel bevat de prachtige herdrukken in facsimile van de rijmprenten, spreuken, plaquettes en plaatwerken die De Bezige Bij tijdens de bezetting uitgaf. Een voorbeeldige bibliografie van alle 76 uitgaven vormt het derde gedeelte van het boek. Renders heeft daarbij veel materiaal gered; hij heeft dan ook 'het samenstellen van *Gevaarlijk drukwerk* ervaren als een reddingsoperatie.' (219) *Gevaarlijk drukwerk* is uitdrukkelijk ook bedoeld als een hommage aan hen die, met gevaar voor eigen leven, de grootste ondergrondse uitgeverij opzetten en in gang hielden om het vrije woord te verspreiden.

De auteur, Hans Renders, promoveerde op een biografie van Jan Hanlo. Vervolgens verschenen van zijn hand een studie over *Braak*, het tijdschrift van de vijftigers en een biografie van Jan Campert. Sedert kort geeft hij leiding aan het Biografie Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen.

Renders beschrijft hoe De Bezige Bij uit idealistische motieven is ontstaan. In 1942 bracht de studente Ad Groendijk een aantal joodse kinderen onder bij de moeder van haar medestudent Jan Meulenbelt. Uit dat initiatief groeide, door toedoen van Utrechtse studenten, onder wie Rut Matthijsen en 'de vrolijke flierefluiter' Geertjan Lubberhuizen, het Utrechts Kindercomité. Het comité zocht onderduikadressen voor de joodse kinderen en zamelde gelden in voor hun onderhoud. Lubberhuizen en vooral Matthijsen vervalsten ook persoonsbewijzen, bonnen en stamkaarten.